

Czesław Głombik
Slezská univerzita Katowice

Lvovsko-varšavská škola, její vznik, vývoj a význam

Přestože byly v polské filozofii 20. století zastoupeny všechny hlavní myšlenkové orientace, které utvářely filozofické dění v Evropě, byla to především filozofie, spjatá s Lvovsko-varšavskou školou, která — posuzováno podle rozsahu vědeckých studií — reprezentovala filozofii plně zformovanou i dynamickou a zároveň dobře ukotvenou v organizačních a pedagogických strukturách polského univerzitního školství. Škola se rovněž těšila mezinárodnímu uznání. V tomto století se v Polsku rozvíjely ještě další organizované filozofické proudy. V padesátých letech vznikla v Polsku i mimo Polsko dobře známá lublinská filozofická škola Lublinské katolické univerzity (KUL). O dvacet let později začalo v Poznani pracovat centrum metodologických studií a výzkumu filozofických základů humanistiky. Přestože toto pracoviště bylo badatelsky i publicisticky velmi aktivní, vědomě rezignovalo na přeměnu ve „filozofickou školu“ a na všechny s tím spojené znaky a konsekvence.

Ve dvacátém století nechyběli Polsku ani význační filozofové, stojící mimo filozofické školy této země, kteří byli spjati s mezinárodně uznávanými filozofickými proudy — to se týká zejména fenomenologie Romana Ingardena (1893–1970) — anebo byli samostatnými tvůrci vlastního programu filozofování, který se nevměstnal do ideového profilu žádného ze známých filozofických společenství. To byl případ i Leona Chwistka (1884–1944), Henryka Elzenberga (1887–1967), Bolesława J. Gaweckého (1889–1984), Wincenta Lu-

tosławského (1863–1954), Joachima Metallmanna (1889–1942), blízkého kolegy a vědeckého spolupracovníka Josefa Tvrdeho, Mariana Zdziechowského (1861–1938) a z neakademického prostředí se to týkalo P. Augustyna Jakubisiaka (1884–1945) a Stanisława I. Witkiewicze (1885–1939). Nijak to však nemění zásadní tvrzení, že rozhodující vliv na polskou filozofii 20. století měli především učenci patřící do Lvovsko-varšavské školy: oni se přičinili o její rozvoj, vypracovali vlastní styl vědecky zdůvodněného filozofování a jako žádná jiná filozofická skupina ovlivnili proces pedagogického obohacování polské humanistické inteligence a v doposud nevídané míře dokázali propojit se světovým myšlenkovým děním to, čeho dosáhli polští logikové v dějinách polské filozofie.

Odlíšnosti školy od jiných filozofických směrů, které se v Polsku rozvíjely, souvisely rovněž s jejími typicky „školními“ začátky. V tomto svébytném společenství filozofů a učenců (sdružujícím nejen filozofy v úzkém slova smyslu, ale také představitele jiných vědeckých oborů — např. historiky literatury, literární kritiky, jazykovědce, teoretiky umění, pedagogy či historiky medicíny) měla škola jako tvůrce tohoto společenství dominující postavení. Škola totiž nevznikla tak, že se propojilo úsilí několika vědeckých osobností, což bylo typické např. pro Vídeňský kroužek, ale jako výsledek práce jednoho jediného zakladatele. Byl jím nepochybně mistr všech těch, kteří spojili svůj vědecký osud se školou, jejich charismatický učitel a současně vychovatel — Kazimierz Jerzy Adolf Twardowski (1866–1938). Jeho zásluhou škola vznikla: v r. 1895 zahájil ve Lvově akademickou dráhu, která způsobila zakrátko velmi podstatné změny ve vědecké činnosti polského filozofického prostředí.

1. Kazimierz Twardowski jako tvůrce filozofické školy

Twardowski strávil mládí ve Vídni. Narodil se v rodině vysokého úředníka rakouského ministerstva financí, navštěvoval zde školy

(mezi nimi také v letech 1880–85 vzorné gymnázium *Theresianum*) a absolvoval filozofická studia podunajského *Rudolphina*, kde nejbližšího učitele našel v osobě Franze Brentana (1838–1917), a v tomto centru vystoupil (v němčině) se svými úspěšnými rozpravami, které se brzy staly jeho nejznámějšími filozofickými pracemi. V r. 1891 předložil k obhajobě dizertaci *Idee und Perzeption. Eine erkenntnistheoretische Untersuchung aus Descartes* (o rok později rozprava vyšla tiskem ve vídeňském nakladatelství Carla Konegena), a přestože ji připravoval pod Brentanovým vedením, promoval Twardowského kvůli komplikacím v osobní situaci jeho učitele jiný z vídeňských profesorů: stal se jím Robert Zimmermann (1824–1898).

Po doktorátu odjel Twardowski na doplňující studia z oblasti psychologie a vydal se nejdříve do Lipska — kde se setkal s Wilhelmem Wundtem (1832–1920) — a poté pobýval v Mnichově, kde se několik měsíců účastnil přednášek Carla Stumpfa (1848–1936). O dva roky později se habilitoval, opět ve Vídni, na základě rozpravy *Zum Lehre vom Inhalt und Gegenstand der Vorstellungen. Eine psychologische Untersuchung* (Vídeň 1894) a po krátkém období, kdy přednášel jako soukromý docent na vídeňské univerzitě, byl k 1. listopadu 1895 jmenován mimořádným profesorem filozofie na Filozofické fakultě Lvovské univerzity; řádnou profesuru obdržel o necelé tři roky později. Svou první přednášku na univerzitě přednesl 15. listopadu 1895 a hovořil v ní o pojetí filozofie a o jejím poslání. V přednášce se vyskytly pojmy, ke kterým se častokrát vracel ve svých pozdějších promluvách i v textech. Jejich vyznění bylo blízké manifestu vlastní filozofické definice autora, a proto bude dobré ji připomenout, neboť kvůli komplikovaným osudům Twardowského pozůstalosti patří také v Polsku stále mezi málo známé texty: „Věda nemá“ — hlásal řečník — „kromě hledání pravdy žádné ambice; a při hledání pravdy nikdo nebude chtít celou pravdu najít sám anebo její odhalení připisovat pouze vlastním zásluhám. Pokud se všichni, kdož se věnují filozofii, budou do hloubky zabývat jejím vědeckým posláním, pak se nebudou rozdělou-

vat do různých směrů a minisměrů a na příslušníky různých systémů a systémků, ale s použitím společných prostředků budou k pravdě — jako společnému cíli postupovat cestou svědomitého a pouze věcným argumentům přístupného bádání (...).“

Tato přednáška byla počátkem třicetipětiletého období, po které Twardowski nepřetržitě vykonával profesorské závazky a akademické funkce na Univerzitě Jana Kazimíra ve Lvově, ukončeného v r. 1930, kdy odešel na odpočinek. Nikdy nepřijal opakované nabídky na trvalý pobyt ve Varšavě. Jeho první lvovská přednáška rovněž uzavřela určité období v životě tohoto mladého vědce — vídeňské období — a současně otevřela období práce, které poté zasvětil již výlučně polské filozofii či vědě.

Fakt začátku univerzitních přednášek Twardowského dnem 15. listopadu 1895 bývá někdy považován za začátek filozofické školy, spojené s jeho jménem — školy Twardowského. Neuškodí možná připomenout, že toto označení jako první použil Władysław Weryho (1868–1916), který při příležitosti jím založeného, nejstaršího polského filozofického časopisu „Przegląd Filozoficzny“ navázal na lvovské spolupracovníky tohoto varšavského čtvrtletníku s tvrzením, že „jsou reprezentanty školy Twardowského, neboť jsou v převážné míře jeho žáky — školy, která i nadále přináší stále nové pracovníky na filozofickém poli“. Weryho tak uvažoval v době, kdy se psal teprve rok 1908! Nemyslím, že by uspišení narozenin lvovsko-varšavské školy (v tomto případě školy Twardowského) bylo podstatné. Filozofická škola, jako každá jiná vědecká škola, nevzniká díky formálním postupům, přáním nebo nějaké deklaraci a ani díky těm nejušilovnějším propagandistickým aktivitám. Nic nehovoří ani pro to, že by pravda o počátcích lvovsko-varšavské školy teprve vyžadovala objevené podpory stejně entuziastických jako málo kritických historiků. Vznik školy vyžaduje práci, žáky a především objektivní vědecké výsledky — těchto charakteristik však není možné dosáhnout bez určitého minimálního času. Podobně tomu bylo i v případě Twardowského.

Město, do něhož přijel, bylo tehdy hlavním městem rozsáhlé provincie v rámci rakousko-uherské monarchie a jedním z hlavním středisek polského národního života, které v r. 1900 čítalo kolem 150 tisíc civilních obyvatel. Přestože z kulturního hlediska představovalo mozaiku, tvořenou z odlišných etnických prvků, které sem vnášeli především Poláci, Židé a Ukrajinci, o charakteru města rozhodovaly především úřednické vrstvy rozdílného postavení. Twardowski našel ve městě starou univerzitu, založenou v r. 1661, stejně staré paláce a svatostánky, vzniklé v dávných dobách, bohaté a dostupné sbírky Zakladu Ossolińskich a stejně početné církevní a řádové archivy a také ...kavárny, trvale spojované s tváří skutečně univerzitního města a jeho profesorským prostředím, ale nesetkal se ve Lvově ani s filozofickým prostředím, ani s organizovanou, systematicky vedenou filozofickou prací se studenty. V tomto směru musel práci začít od základů: zavést normální filozofická studia, založit filozofický seminář a otevřít čítárnu se stále obohacovanou sbírkou filozofické literatury, zorganizovat činnost Filozofického kroužku, který se rychle stal místem prvních studentských promluv a diskusí, vedených zpravidla za přítomnosti pana profesora. Při všech těchto aktivitách se stále rozšiřovala nabídka vlastních přednášek Twardowského, jak pro všechny studenty, tak i pro začínající filozofy — které obsáhly postupně základní filozofické disciplíny.

To, co a jak Twardowski učil, se značně lišilo od známých praktik univerzitního vzdělávání filozofů a pěstování filozofie v Polsku. Chtěl, aby byli lidé připraveni na práci, která by odpovídala nárokům racionálních metod. Připravoval je na odpovídající aktivity a prezentace, které by byly kompetentní v rozsahu toho, co individuálně uznávali za sobě vlastní a dostupné. Chtěl učit takovému filozofování, které by nutně nemuselo být postaveno na tradicích polského myšlení romantismu, plného věštek a nadšené extravagance, ale odtrženého od potřeb reálného života. Dobře znal posudek, který si Poláci zasloužili v německy hovořícím prostředí: *die Polen sind ja so un-*

zuverlässig, a chtěl se proti němu postavit. Jeho cílem bylo skoncovat s nesolidností, kterou jsme my, Poláci, byli zatíženi, a překonat ledabylost našeho konání a myšlení. Nebyl přesvědčen o tom, že by bylo možné najít filozofii a jakési filozofické hlubiny v každém projevu duchovního zápalu, emocí, vzrušeného nadšení a blíže neurčeného vnitřního neklidu. Pokud má být filozofie vědou, musí vyhovět požadavkům na přesnost a jasné, komunikativní sdělení. A to vyžaduje především disciplinované a kritické myšlení. Nikdy nikomu nenutil žádné názory, neočekával výslovné přitakávání určité filozofii a filozofické doktrinářství mu bylo cizí. Jedno však rozhodně vyžadoval: úsilí o samostatné potýkání se s vlastním myšlením a aby výroky měly jistý řád. Nesnášel jedině nezřetelnost. „Musíš myslet přesně, mluvit, ale ne koktat, profesor s tebou diskutuje jako rovný s rovným“ — vzpomínal na Twardowského jeden z jeho nejznámějších žáků Tadeusz Kotarbiński (1886–1981). Tentýž vědec napsal o svém učiteli v jiném textu tato charakteristická slova: „V Polsku našel úhor, porostlý rozbujelým plevellem, vykasal si rukávy a začal to býlí vytrhávat a sázet výživnou zeleninu. Ten velký, moudrý a nesmírně pracovitý učitel si prostě umínil, že lehkomyšlné Poláky naučí pracovat tak, jak umí pracovat Němci. Pochopitelně na tom poli, které měl k dispozici.“

2. Poslání univerzity. Twardowski a Heidegger

Je příznačné, že Twardowski ovlivnil studenty nejen svými filozofickými názory, ale především svými osobními vlastnostmi. Nejsilněji působil jako univerzitní profesor a také svou schopností propojovat nauky, kterými se zabýval — v tomto případě filozofii a její části — s morálními hodnotami, mezi něž patřila duchovní zralost, nekompromisnost při hlásání pravdy a přesvědčení, že svébytné poslání, jaké vědec a univerzita mají plnit, patří k těm nejzávažnějším. V konečném důsledku to, k čemu ve svých zkoumáních došli jeho žáci a co

rozhodlo o jejich vědecké úspěšnosti, nebylo jen obyčejným pokračováním prací, jimž se Twardowski věnoval — např. matematická logika, která školu proslavila, byla Twardowskému zcela cizí. Byl to jednoduše zcela výjimečný univerzitní učitel a pedagog, což ve spojení s péčí, se kterou se věnoval studentům (neměla však nic společného se shovívavostí) a se schopností organizovat jejich práce a přivést mladé lidi k nesmírně odpovědnému přístupu k přijatým úkolům, rozhodlo nakonec o neobyčejném pedagogickém úspěchu Twardowského jako mistra školy.

Twardowski zasvětil život vědě a vyučování a jako málokdo z jeho současníků dokázal rozšiřovat vědu a dbát o její mnohostranné potřeby. Idea univerzity mu pomáhala dedukovat úkoly pro všechny (kdož byli spjati s tímto výjimečným místem, a bez ohledu na jejich národní příslušnost), kteří byli odpovědní za obohacování kultury nejvyššími intelektuálními hodnotami. „Posláním univerzity podle této myšlenky,“ prohlásil Twardowski v jedné ze svých nejkrásnějších promluv, bilancující zkušenosti jeho celoživotních aktivit a prodchnuté moudrostí pokročilého věku, kterou přednesl v r. 1932 u příležitosti slavnostního udělení titulu *doctor honoris causa* univerzitou v Poznani, „je nalézat pravdu i vědeckou pravděpodobnost a pěstovat schopnosti, jak k nim dospět. Vědecká práce je tedy podstatou a jádrem univerzitní práce a jak meritorně, tak rovněž metodicky. Na univerzitě je nejobtížnější nutnost objevovat stále nové pravdy a to, co je z hlediska vědy pravděpodobné a rovněž zdokonalování a rozšiřování způsobů, které k takovým objevům vedou. Z tohoto úsilí vyrůstá stavba vědeckého poznání, poznání objektivního, které chce být respektováno výlučně na základě toho, že je zdůvodňováno pouze logickými zákony, a které je lidskému rozumu předkládáno pouze (ale také nezvratně) silou argumentace.“

Přednáška s názvem *O důstojnosti univerzity* obsahovala překvapivě mnoho podobných myšlenek, které vyslovil před lety ve svém prvním lvovském vystoupení. Stojí za pozornost, že pouze o půl roku

později vystoupil s promluvou také na téma univerzity jiný z velkých filozofů našeho století. Byl jím Martin Heidegger (1889–1976), který koncem května roku 1933 přednesl přednášku *Die Selbstbehauptung der deutschen Universität*. Stalo se tak u příležitosti slavnostního převzetí rektorské funkce na Albert–Ludwigs Universität ve Freiburgu in Breisgau. V obou promluvách byly představeny natolik různé vize univerzity, že je lze vzájemně stěží srovnávat. Nanejvýš se mohou hodit při konstrukci paralely rozdílných myšlenkových struktur, které však, přestože jsou na první pohled stejné nebo přinejmenším historicky obdobné — vždyť se týkají týchž, ze své přirozenosti otevřených institucí — radikálně zbavily dva autorské přístupy podstatných společných prvků. U Twardowského byla idea univerzity vyčerpána službou objektivní pravdě, bez jakýchkoli dalších výhrad a dodatečných relativizací.

Heideggera zajímala výlučně německá univerzita, jejíž existenci a závazky spojoval se závazky vůči vládnoucímu režimu. „Die Gefolgschaft der Lehrer und Schüler“, tvrdil Heidegger, „erwacht und erstarkt allein aus der wahrhaften und gemeinsamen Verwurzelung im Wesen der deutschen Universität. Dieses Wesen aber kommt erst zu Klarheit, Rang und Macht, wenn zuvor und jederzeit die Führer selbst Geführte sind — geführt von der Unerbittlichkeit jenes geistigen Auftrags, der das Schicksal des deutschen Volkes in das Gepräge seiner Geschichte zwingt.“ Aby se univerzita stala tím, čím jako společenství učitelů a žáků nejvyšší školy německého národa musí být, musí se stále utvrzovat v sebepoznávající, národně duchovní existenci. A duchovním světem jakéhokoli národa, pokračoval Heidegger, „ist nicht der Überbau einer Kultur, sowenig wie das Zeughaus für verwendbare Kenntnisse und Werte, sondern sie ist die Macht der tiefsten Bewahrung seiner erd- und bluthaften Kräfte als Macht der innersten Erregung und weitesten Erschütterung seines Daseins. Eine geistige Welt allein verbürgt dem Volke die Größe. Den sie zwingt dazu, daß die ständige Entscheidung zwischen dem Willen zur Größe

und dem Gewährenlassen des Verfalls das Schrittgesezt wird für den Marsch den unser Volke seine künftige Geschichte angetreten hat.“

Dějiny naložily s autory těchto dvou konkrétních poselství na téma univerzity tak, že Twardowski je považován za velkého učitele-humanistu a mistra polských osvícených kruhů. Heideggerovi zanechaly trpkou chuť krátkodobé zkušenosti — neboť na rektorskou funkci rezignoval již po necelém roce —, jejíž vnitřní logiku a morální důsledky patrně nikdy do hloubky neprohlédl a zůstal pouze u sebeospravedlňujících vysvětlení, které jako stále se prodlužující stín doprovázejí diskuse o jeho neúspěšném rektorském úřadě.

3. Škola Twardowského a její osudy

Lvovsko-varšavská škola, to není pouze Twardowski jako její zakladatel, ale také jeho žáci. Ty si získal velmi rychle, neboť již po několika letech profesorské působnosti kolem sebe shromáždil své nejranější odchovance — první doktory filozofie, které promoval.

Nelze však zapomínat na to, že zaujmout studenty přednáškami z filozofických disciplín vyžadovalo určité minimální časové období a o to více pak jejich příprava na samostatná filozofická studia. Počátky byly obtížné a pouze Twardowského pracovitost a jasně vytyčený plán práce vedly k příznivé změně situace. Po svém příjezdu do Lvova nalezl přednáškové sály téměř prázdné. Studenti nebyli zvyklí využívat všeobecně dostupné přednášky z filozofie. A Twardowského přednášky začínaly nejen brzy, ale i velmi přesně: v zimním semestru v osm a v létě v sedm hodin ráno. Prosemináře a semináře jako pokročilejší formy výuky nebyly známy vůbec, takže není divu, že mezi posluchači počátečních přednášek jeho kurzů bylo sotva několik jeho známých a rovněž nemnoho jiných posluchačů, přičemž ty první do studentských lavic vedla spíše slušnost a ty druhé jistá zvědavost, kterou vzbuzovala osobnost mladého (své přednášky začínal ve věku pouhých 29 let) profesora, jenž právě přijel z Vídně a na-

víc se uměl znamenitě prezentovat. Tady můžeme opět dobře využít ukázky z Kotarbińskiego: „Byl to pohledný muž,“ napsal, „imponující postavy. Budil respekt již samotným svým zjevem, když kráčel osamoceně, klidným pomalým krokem ulicemi města nebo po chodbách univerzitní budovy. Se zlou by se potázal, kdyby se někdo ze studentů opovážil na něj promluvit náhle a bez náležitě úcty. Vyzařovala z něj vnitřní síla, bohatá — až nebezpečně bohatá — mužnost, zavánělo to od něj potenciálním ohrožením. Avšak tento člověk, velitelský a přivádějící do rozpaků všechny kolem, se měnil téměř na mateřsky opatrovnického, stával se mírným a srdečně blízkým starším přítelem těch, kteří se připojili ke skupině jeho nejbližších žáků a z vlastního zájmu se rozhodli respektovat jeho vedení.“

Prezence na Twardowského přednáškách se však velmi rychle změnila směrem k lepšímu. Již po několika semestrech se ukázalo, že profesory přednášky je třeba přemístit nejprve do největšího sálu ve staré univerzitní budově, a i když ani ta nemohla pojmout všechny zájemce, muselo se řešení hledat mimo školu. Jak zaznamenala Izydora Dąbska (1904–1983), rovněž žačka a doktorandka Twardowského, i když z pozdějšího období, v některých letech po přelomu století se přednášek účastnily takové davy studentů, že se „přednášky musely konat ve velkém sále Hudební konzervatoře, pronajímaného k tomuto účelu“. Tehdy se již u Twardowského objevovali studenti, pro něž se filozofie stala speciálním oborem studia a kteří pod jeho vedením začínali práce na doktorských rozpravách.

Ještě před první světovou válkou u Twardowského promovalo několik doktorů a filozofická studia u něj zahájila nebo ukončila pod jeho vedením další více než desítky studentů, i když ne všichni u něj získali doktorát a ne všichni se věnovali filozofii. Mezi prvními, ještě v prvních letech 20. století, promoval Twardowski Piotra Pręgowského, Władysława Witwického, Jana Łukasiewicza, Bronisława Bandrowského a Zygmunta Zawirského. Před r. 1914 k nim přibyli (jmenujme přitom pouze ty pozdější učence, kteří se ujali

vedení kateder na polských univerzitách) Kazimierz Sośnicki, Stefan Baley, Stanisław Leśniewski, Tadeusz Kotarbiński, Kazimierz Ajdukiewicz, Tadeusz Czeżowski. Mezi jinými s Twardowským spolupracovali nebo s ním byli v kontaktu v počátečním období svých studií rovněž Stefan Błachowski, Roman Ingarden a Władysław Tarkiewicz, i když všichni tři jmenovaní získali doktoráty na německých univerzitách — první dva v Göttingen a jmenovitě u Georga E. Müllera (1850–1934) a Edmunda Husserla (1859–1938) a poslední v Marburku u Hermanna Cohena (1842–1918) a Paula Natorpa (1854–1924), kteří podle polského doktoranda byli v takové shodě ve filozofické spolupráci, že dokonce „profesoři dělali společně doktoráty“. V dějinách Lvovsko-varšavské školy to bylo období jejího zrození a počátků, ale tehdy — protože centrum tvořícího se proudu bylo jedno — byla v přesném slova smyslu školou Lvovskou.

V meziválečném období se postavení školy ještě upevnilo. Ti, kteří byli se školou spjati, své vlastní vědecké zájmy zcela ujednotili a propagovali zásady vědecké práce, které Twardowski inicioval. Škola ale získala nové centrum pro soustředění svých sil. Ke Lvovu se v obnoveném polském státě připojila Varšava a škola, opírající se doposud o jedno centrum, se stala filozofickou školou Lvovsko-varšavskou.

Dvacátá léta byla pro školu obdobím intenzivního rozvoje — byla to druhá fáze její existence. I nadále to byla škola Lvovská, protože Twardowski pracoval ve Lvově a připravoval na vědeckou dráhu další pokolení studentů. Okruh studentů, kteří u Twardowského studovali a někteří v něm našli rovněž svého promotora, rozšířili v tomto období mimo jiné (zůstaneme-li pouze u těch nejznámějších jmen): Mieczysław Kreutz, Ludwik Jaxa-Bykowski, Mieczysław Gębarowicz, Juliusz Kleiner, Manfred Kridl, Jerzy Kuryłowicz, Zygmunt Lempicki, Bogdan Nawroczyński, Władysław Szumowski a z osobností, úzce spjatých s filozofií pak Leopold Blaustein, Daniela Tennerówna (Gromska), Halina Słoniewska, Izydora Dąmbska, Seweryna Łuszczewska-Rohmanowa, Maria Kokoszyńska-Lutmanowa

a Walter Auerbach. Ze Lvova vyšli také první žáci žáků Twardowského, a sice Zygmunt Schmierer a Stefan Swieżawski, kteří získali doktorát u Ajdukiewiczze.

Škola se stala zároveň varšavskou školou, jakmile se při obnovení Varšavské univerzity v r. 1915 ujali profesorských úvazků na fakultách a katedrách této vysoké školy vědci, jejichž filozofický rodokmen byl spojený s Twardowským. Ve Varšavě došlo ke zvýraznění jedné z vnitřních odnoží celé školy — byla to skupina matematických logiků (nebo podle tehdejšího názvosloví logistiků), jež vznikla díky neobyčejně úspěšné vědecké spolupráci polských filozofů a matematiků — která především rozhodla o dominující roli lvovsko-varšavské školy v polské filozofii 20. století a v třicátých letech pak o jejím předním postavení v mezinárodním filozofickém dění. Vynikající skupinu polských logiků v tomto období rozšířili další odchovanci varšavských žáků Twardowského, mezi nimi Alfred Tarski, Stanisław Jaśkowski, Czesław Lejewski, Andrzej Mostowski, Jerzy Shupecki, Bolesław Sobociński a Adolf Lindenbaum.

Třetí období dějin školy, ve kterém dosáhla své zralosti, připadá na třicátá léta. Tehdy zaznamenala nejhodnotnější vědecké výsledky, získala rozsáhlý vliv na polskou intelektuální kulturu a stala se filozofickým uskupením s mezinárodním renomé. Právě její úspěchy měl na mysli německý filozof a logik Heinrich Scholz (1884–1957), když ve své několikrát přepracované knize *Abriss der Geschichte der Logik* zformuloval názor, že v meziválečném období se Polsko stalo hlavní zemí a Varšava pak hlavním střediskem logistického výzkumu. Také americký vědec Willard Van Orman Quine zůstával pod dojmem kontaktů s polskými logiky a své vlastní vědecké zájmy korigoval díky jejich vlivu; ve své *Autobiography* prohlásil, že se současnou logikou se setkal právě ve Varšavě a šest týdnů, strávených v tomto městě na začátku třicátých let, počítal mezi intelektuálně nejaktivnější ve svém životě. Polská překladatelka jeho některých filozofických spisů, prof. Barbara Stanosz, tento názor doplnila dodatkem, že Quine vzpomíná

nal na centrum varšavských logiků „s velkými sympatiemi a s lítostí, že neměl dost času na to, aby se naučil polsky“.

Rovněž čeští filozofové a logikové vysoce hodnotili vědecké úspěchy Lvovsko-varšavské školy v období mezi dvěma válkami. Mladý Jan Patočka (1907–1977) již v r. 1934 při vydání zprávy z jednání VIII. mezinárodního filozofického kongresu, jenž se konal v Praze, upozornil na silnou pozici polských logiků a o Ajdukiewiczovi, Łukasiewiczovi a Tarském psal jako o jejich čelných představitelích, kteří se účastnili prací sekce logiky pražského setkání. Když Josef Král (1882–1978) psal v raném poválečném období v článku *Cesty české filozofie* o potřebě udržování blízkých vztahů s filozofy slovanských národů, považoval v případě polských vědců za velmi podstatné úspěchy na poli logiky, a proto apeloval do vlastních řad na jejich poznání a na kontakty s tímto sousedním filozofickým prostředím. S uznáním a znalostí věci psala o polské logice včetně Lvovsko-varšavské školy Albína Dratková (1882–1969). Její obšírný článek, publikovaný ve *Filozofickém časopise*, byl o to cennější, že informoval nejen o tom, čeho dosáhli polští logikové, ale také o jejich střetu po druhé světové válce v padesátých letech s marxismem a jeho svéráznou, ideologicky orientovanou kritikou, která měla vést k diskreditaci školy. Také současní čeští logikové — Karel Berka a Pavel Materna — se odvolávají na vědecké výsledky Lvovsko-varšavské školy a navíc je umožňují poznat českým čtenářům. Berka v nedávno vydané knize *Stručné dějiny logiky* označil Jana Łukasiewicze (1878–1956) za jednoho z průkopníků nového výzkumu dějin logiky, jehož práce se staly vzorem pro následníky ve studiu vývoje této disciplíny. Trojhodnotovou logiku, kterou inicioval Łukasiewicz, považoval za první systém vícehodnotové logiky, kterou účinně rozvíjeli rovněž jiní polští logikové. Materna dále převedl do českého jazyka dnes již klasické dílo Alfréda Tarského *Introduction to Logic and to the Methodology of Deductive Science* a také umožnil Čechům kontakt s praxeologickým učením Tadeusze Kotarbińskiego.

Je třeba dodat, že tato mnohokrát překládaná díla polských vědců do cizích jazyků se stala poměrně brzy dostupná i v českých překladech.

Rok 1939 přerušil a současně i ukončil — domnívám se tak společně s některými jinými polskými historiky filozofie a logiky, např. Janem Woleńskim — činnost Lvovsko-varšavské školy jako vědecky a duchovně spřízněného centra. Každá vědecká škola určitého časového období má svůj počátek, prodělává úpadek a konec. Twardowského škola však nedospěla k soumraku a ani nevyčerpala své tvůrčí možnosti. Hledáme-li odpovídající pojmy pro vyjádření jejího osudu, je třeba prohlásit, že jestliže činnost škola nevyhasla, pak byla zničena nápirem vnějších vojenských a politických událostí: jejím údělem se staly dramatické zkušenosti celé polské kultury druhé světové války a největší ztráty škola utrpěla na svém personálním složení.

Precizní vyčíslení ztrát, které Lvovsko-varšavskou školu postihly, je těžké stanovit — výčet jmen těch, kteří zahynuli na frontách nebo byli zavražděni, je tak či tak zdrcující. Vezměme na vědomí, že poměrně úplný, i když ne zcela kompletní seznam lidí, kteří po léta existence školy s ní byli spojeni, obsahuje 80 jmen. Na začátku války, v důsledku přirozených změn, čítala škola kolem 60 osob, z nichž válka pohltila 34 jejich členů, mezi nimi vědce světového jména a současně vedoucí osobnosti této skupiny. Jedněm život vzala válka, jiní zůstali v emigraci a do vlasti se již nevrátili, mezi nimi také Łukasiewicz, Sobociński, Lejewski a také Tarski, který se ještě krátce před vypuknutím války vydal do Spojených států. Ti, kteří Polsko neopustili a přežili válku, pracovali nejprve v rámci okupačních struktur podzemní výuky a po r. 1945 se zapojili do organizace polského akademického školství a také do vytváření nových vědeckých středisek.

Politická mapa Polska se však proměnila. Lvov a Vilno, dvě starobylá univerzitní centra, v nichž vyučovali filozofii Twardowského žáci, se ocitla za jejími hranicemi. Hrstka učenců, spojených s Lvovsko-varšavskou školou, obsadila prakticky nové katedry ve Vratislavi, Lodži, Toruni a Lublinu a hostovala rovněž na základě

dodatečných úvazků nebo pozvání na jiných polských školách, mezi nimi i na někdejší Vyšší pedagogické škole v Katowicích, která společně s pobočkou Jagellonské univerzity v tomto městě stála u počátků Slezské univerzity. Vědci se nicméně ocitli v osamocení a ztratili tak pro školu charakteristický pocit silné vazby mezi jejímu původními centry, a přestože každý z nich individuálně navázal ve svých pracích jak na poli vědeckých, tak i didaktických úspěchů, organizované společenství se obnovit nepodařilo. Život školy byl zlomen v r. 1939. Její dílo však zůstává trvalou inspirací i pro mnohé současné filozofy a humanisty. Škola se stala historicky přítomnou v polské kultuře a v polské vědě, která se obnovovala po válečných ztrátách jako významná část její nedávné minulosti. Velmi rychle to pochopili polští marxisté. Kritika Lvovsko-varšavské školy, zahájená na začátku padesátých let, byla jednou z prvních ideologických bitev — vedle kritiky katolické filozofie —, kterou polský marxismus zahrnul do svých úkolů. Musel se střetnout se silnou, vlivnou a svým způsobem i nebezpečnou tradicí, což bylo chápáno jako závazný úkol, a přístup k jeho realizaci (nezávisle na stylu kritiky a dosažených výsledcích) byl charakteristický skutečně doktrinářským zápletem.

4. Vědecký odkaz a pedagogický význam

Žáci Twardowského a také žáci jeho žáků reprezentovali velmi různorodé vědecké zájmy a specializovali se na různé oblasti vědy. Byli mezi nimi filozofové, kteří tvořili nejpočetnější skupinu, ale také učenci, kteří s filozofií nebyli spjati. Mezi filozofy bylo nejvíce logiků, ale vedle nich zde byli rovněž historikové filozofie, teoretikové a sociologové morálky, metodologové vědy, esteticí a filozofové, kteří směřovali k systémové tvorbě. Výzkumně se příslušníci školy zabývali vším, co se vešlo do záběru tradičně chápaných filozofických fakult na univerzitách, a díky spolupráci s matematikou, zvláště plodně ve varšavském středisku, byli rovněž spjati s některými nově vznik-

lymi obory matematických studií. Chybějící společné výzkumné pole bylo však kompenzováno společně sdíleným metodologickým vědomím. Postulát jasného a odpovědného myšlení a vyjadřování, který Twardowski hlásal a který jeho žáci převzali, se stal svého druhu metafilozofickou normou, která všechny spojovala — počínaje matematickými logiky a pečlivými analyzátory filozofických textů klasičského středověku konče. Neboť určitým způsobem se škoře přibližovali rovněž někteří katoličtí filozofové, spojení s novotomistickým proudem v Polsku, přestože se samotnou školou ve smyslu „mistr a žáci“ neměli nic společného. Akceptovali metodologické zaměření školy i její úsilí, spojené s vypracováním logicky nezávadných nástrojů poznání, poněvadž jejich využití ve filozofické argumentaci považovali za důležité rovněž pro moderně pojímané potřeby katolického myšlení. K této skupině lidí, které se říkalo také Krakovský kroužek, patřil Józef M. Bocheński, Jan Salamucha, Franciszek Drewnowski a jejich patrony byli Jan Lukasiewicz z okruhu logiků a Konstanty Michalski, katolický filozof a medievalista, spjatý s Jagellonskou univerzitou.

Intelektuálním přínosem školy jsou originální teorie a obohacení sumy vědění v těch oblastech či vědeckých disciplínách, ve kterých byli její členové činní. V jednom případě se výsledky objevily v podobě nových idejí nebo nových řešení již známých problémů a otázek. V jiném případě daly o sobě vědět vylepšením již fungujících teorií a také vypracováním nových způsobů výzkumu. Všech těchto výsledků mohlo být dosaženo především díky účasti logiků spojených s touto školou. Uskutečnili zásadní reinterpetaci dějin logiky a sice počínaje Platonem, přes objevení zárodků výrokové logiky u stoiků a konče poprvé takto interpretovanými myšlenkami středověkých scholastiků o logice — mezi nimi Tomáše Akvinského, Petra Hispania, Dunse Scota a Wilhelma Ockhama. Dopracovali se k tříhodnotovému výrokovému kalkulu a poté k jeho formalizaci a matricovému zpracování. Vystoupili jako tvůrci axiomatických systémů sylogistiky, jako autoři teorie syntaktických kategorií jazyka a teorie sémantických mo-

delů a zabývali se rovněž novými způsoby zobecnění výrokového kalkulu z hlediska prototetiky, ontologie logiky a mereologie. Logikové Lvovsko-varšavské školy se rovněž podíleli na četných objevech s všeobecně filozofickým významem, k nimž dospěl především Kotarbiński tím, že zformuloval filozofické koncepce reismu, praxeologie a autonomní etiky, a rovněž Ajdukiewicz svými studiemi o konvencionalismu a logice obecného jazyka a Tarski, který vypracoval axiomatickou teorii konsekvence a vystoupil se sémantickou koncepcí pravdy — patrně koncepcí, která je mezi jednotlivými objevy varšavských logiků nejznámější.

Velmi důležitý a mnohostranný byl odkaz školy v oblasti metodologie vědy. Sem lze zahrnout jak precizaci usuzování a jeho variant, indukce, zdůvodňování a pravděpodobnosti, tak i zkoumání, věnovaná svěbytnosti humanistických a společenských věd. Mnoho představitelů školy bylo zaujato úvahami o filozofii vědy a otázkami sjednocení vědy a možnostmi její logické unifikace. Rozsáhlý soubor výzkumů a projektů se týkal rovněž etiky. Podrobnému zkoumání byly podrobeny nejen základní etické pojmy (problém absolutnosti dobra, objektivita hodnot), ale rovněž metaetické učení bylo obohaceno tím, že byly v etice označeny různé programy poznání a byly představeny originální propozice normativní etiky, přičemž díla Czeżowského a Kotarbińskiego, výrazně poznamenaná racionalistickým zaměřením školy, byla pak při jejich veřejném přijetí mezi nejčastěji diskutovanými.

Je zřejmé, že Twardowského žáci, bez ohledu na to, zda byli v postavení učitelů ve škole, pracovali ve státní administrativě nebo postupovali po jednotlivých příčkách akademické kariéry, se snažili ve svém oboru dělat to, čím sami byli protchnuti: vlastní žáky a své okolí usměrňovat směrem ke správnému myšlení a metodické činnosti. Pro ty, které přitahovala filozofická studia, to znamenalo: citlivě zvažovat každou filozofickou otázku, aby byla postavena i rozvažována jasně, přesně a kriticky. Kdo prošel takovouto školou práce (a využívala ji

především polská inteligence), ten byl lépe připravený na formulaci vlastních myšlenek, zdůvodňování představených názorů a stal se náročnější v diskusích, nespokojil se ledabyle přestavovanými soudy a byl připraven k myšlenkovému odporu vůči vychloubačství, hrubosti a blekotavým ismům, kterými na nás dějiny a každodennost nešetřily a stále nám je dodávají v nadměrné míře.

Za mluveným slovem následovalo psané slovo — nejčastěji polské, a to nejen v textech, které měly sloužit školní či akademické didaktice, ale také v badatelských pracích. Takto se projevoval specificky propolský postoj autorů těchto publikací, kteří tímto způsobem manifestačně potvrzovali svoji polskost jak tehdy, kdy Polsko ještě neexistovalo, tak i poté, co se v r. 1918 po 123 letech různých záborů znovu zrodilo, a přitom polský jazyk, který používali, byl výstižný, komunikativní a — jako tomu bylo v případě Witwického a Kotarbińskiego — nádherně půvabný, kterému ve stylistických obrazech nechyběla ani vědomá archaizace. Vytvořené slovo sloužilo jasnému myšlení. Generace polské mládeže a humanistické mládeže formovaly práce významných představitelů Lvovsko-varšavské školy — Ajdukiewicz, Czeżowského, Kotarbińskiego a Witwického.

Počátky byly v r. 1923, když Ajdukiewicz vydal ve Lvově *Główne kierunki filozofii w wyjątkach z dzieł ich klasycznych przedstawicieli*. V učebnici se zabýval pouze teorií poznání, logikou a metafyzikou a vedle vlastního obecného úvodu do filozofických problémů a směrů dal hlas především samotným filozofům, aby na úryvcích z jejich děl — nikoli chronologicky, ale systematicky — ukázal filozofické problémy a základní způsoby jejich řešení. Za didaktický efekt jeho krátké profesury na varšavské univerzitě v akademickém roce 1927/28 lze považovat vydání jeho přednášek v podobě skript *Główne zasady metodologii nauk i logiki formalnej*, zatímco dřívější učebnice byla přepracována na dvě jiné pomocné školní publikace: nejprve se ukázala *Propeutyka filozofii dla liceów ogólnokształcących* (Lvov 1938), krátce

po válce pak byly vydány *Zagadnienia i kierunki filozofii* (Krakow 1949). Obě poslední knihy se dočkaly několikerého vydání.

S podobným didaktickým záměrem byly připravovány knihy Czeżowského. Jeho *Propedeutyka filozofii* z r. 1938 měla již v podtitulu jasně určeného adresáta: byla jím gymnaziální mládež. Kniha, vydaná poprvé v Toruni v r. 1946, je podle označení autora „rozšířenou propedeutikou filozofie“. V podstatě to již byla akademická příručka, úvod do filozofických pojmů a problémů, vznikla totiž z univerzitních přednášek Czeżowského a seznamovala studenty s filozofickými základy vědeckého výzkumu a jejich logickou strukturou, společnou pro všechny vědy. Touto knihou byly *Główne zasady nauk filozoficznych*. Její akademičnost byla zřejmá také ze struktury jednotlivých částí — poslední část byla věnována problémům teorie jednání jak ve vědecké práci, tak i v každodenním životě a předložila přehled různých možných klasifikací věd, mimo jiné rovněž filozofických věd.

Akademické příručky tvoří zvláštní, didakticky velmi důležitou a chvályhodnou oblast vydavatelského odkazu lvovsko-varšavské školy. V období mezi válkami vznikla tři velká autorská díla členů školy — a to jak četba pomocná, tak i vědecká díla — na nichž se po léta formovaly generace polské inteligence. V polovině dvacátých let byla vydána dvoudílná *Psychologia* Witwického. V době, kdy se objevila, to byla první moderně napsaná, polská originální učebnice svého druhu. Do doby krátce po válce z ní studovaly tisíce polských studentů psychologie a široce chápané univerzitní humanistiky. Po této knize sahalí také již zralí pracovníci řady vědních oborů a rovněž dnes — i přes svoji historičnost — je kniha čtenářsky přínosná. V historii polské vědy 20. století sehrála význačnou úlohu.

Na začátku třicátých let byly vydány Kotarbińského *Elementy teorii poznania, logiki formalnej i metodologii nauk*. Původně měly být určeny pro nefilozofy, kteří se připravovali na zkoušky z „hlavních principů filozofických věd“. Brzy se však ukázalo, že prostě s ohledem

na svůj obsah se *Elementy* staly učebnicí pro studující filozofie a četbou pro ty, jež zajímaly otázky, týkající se poznání.

A konečně nejznámější dílo mezi učebnicovými příručkami, které vznikly v meziválečném období — Tatarkiewiczova třísvazková *Historia filozofii*. Generacím studentů slouží nepřetržitě od r. 1931 a v r. 1999 se dočkala sedmnáctého vydání! Určitě se nenajde mnoho takových absolventů polských škol, kteří by se s tímto dílem alespoň v nějaké části nesetkali. Díky svým vědeckým hodnotám a znamenitě pojaté přístupnosti je kniha pro studenty stále užitečná a přesvědčuje o trvalém významu vědeckých a pedagogických úspěchů, kterých lwovsko-varšavská škola dosáhla. Její odkaz se stal podstatnou součástí polské intelektuální kultury 20. století.

Základní literatura

- Dąmbska, I.: Filozofia na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie w latach 1918–1939, *Zeszyty Lwowskie*, 1971, nr. 2, s. 76–90.
- Dratková, A.: Polská logika v letech 1939–1956, *Filosofický časopis* 1957, č. 5., s. 766–778.
- Dylus, A.: Problematyka etyki nauki u przedstawicieli Szkoły Lwowsko-Warszawskiej, Warszawa 1987.
- Heidegger, M.: *Die Selbstbehauptung der deutschen Universität*, Breslau 1933.
- Jadcak, R.: Kazimierz Twardowski. Twórca Szkoły Lwowsko-Warszawskiej, Toruń 1991.
- Jadcak, R.: *Mistrz i jego uczniowie*, Warszawa 1997.
- Jordan, Z.: The Development of Mathematical Logic and of Logical Positivism in Poland between the Two Wars. In: *Polish Science and Learning*, London – New York – Toronto 1945, Nr. 6.
- Paczkowska-Lągowska, E.: *Psychika i poznanie. Epistemologia Kazimierza Twardowskiego*, Warszawa 1980.

- Rzepa, T.: Życie psychiczne i drogi do niego. (Psychologiczna Szkoła Lwowska), Szczecin 1998.
- Skolimowski, H.: Polish Analytical Philosophy. A Survey and Comparison with British Analytical Philosophy, London 1967.
- Twardowski, K.: Wybrane pisma filozoficzne, Warszawa 1965.
- Twardowski, K.: Wykład wstępny w Uniwersytecie Lwowskim. Principia, 1994/VIII-IX, s. 225-236.
- Wolak, Z: Neotomizm i Szkoła Lwowsko-Warszawska, Kraków 1993.
- Woleński, J.: Filozoficzna Szkoła Lwowsko-Warszawska, Warszawa 1985.
- Woleński, J.: Logic and Philosophy in the Lvov-Warsaw School, Dordrecht - Boston - London 1989.
- Woleński, J.: Szkoła Lwowsko-Warszawska w polemikach, Warszawa 1997.
- Zamecki, S.: Koncepcja nauki w Szkole Lwowsko-Warszawskiej, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk 1977.
- Polska filozofia analityczna. Analiza logiczna i semiotyczna w Szkole Lwowsko-Warszawskiej. Praca zbiorowa pod red. M. Hempolińskiego, Wrocław - Warszawa - Kraków - Gdańsk - Łódź 1987.